

Boeken, bibliotheken en wetenschappers

Voordracht door prof.dr. C.J.C.F. Fijnaut, hoogleraar, Faculteit der Rechtswetenschappen,
Departement Strafrechtwetenschappen, Universiteit van Tilburg
Symposium 'Nationale bibliotheken en geesteswetenschappen'
Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, 25 juni 2004

1. Inleiding

Er zijn twee redenen waarom ik de uitnodiging van de KB om te spreken op deze bijeenkomst onmiddellijk heb aangenomen:

- enerzijds uit waardering voor de eigentijdse en hoogwaardige manieren waarop de KB haar belangrijke opdracht tracht te realiseren;
- anderzijds omdat het onderwerp mij al decennia ter harte gaat en het goed is te beklemtonen hoe belangrijk het is dat bibliotheken en onderzoekers bij elkaar in de buurt blijven, elkaar goed vasthouden. Onderzoekers hebben daarbij bibliotheken te winnen die ook voldoen aan hun verwachtingen en behoeften, en bibliotheken hebben daarbij onderzoekers te winnen die gebruik kunnen en willen maken van hun collecties.

Het wederzijds belang dat ik hier noem – en dat mij zo ter harte gaat - kan in dit tijdsgewricht behoorlijk onder druk komen te staan door twee factoren:

- (het gevaar van) een eenzijdige technische professionalisering van het (wetenschappelijk) bibliotheekwezen;
- de versimpelende, beperkende en verslavende werking van het Internet. Dat geeft wetenschappers maar al te gauw het valse gevoel dat 'alles' op de PC in de werkkamer te vinden is.

Om ook tegemoet te komen aan de wens van de KB om u te 'onderhouden' over dit onderwerp, hang ik mijn voordracht op aan twee deelvragen:

- wat heb ik zelf met boeken en bibliotheken?
- wat hebben boeken en bibliotheken met wetenschappelijk onderzoek?

2. Wat heb ik zelf met boeken en bibliotheken?

Met een knipoog naar de volgende spreker op dit symposium [Deanne Marcum – *red.*], kan ik mijn beschouwing niet beter inzetten dan met de gevleugelde woorden van Thomas Jefferson die nog altijd het adagium van de Library of Congress vormen: 'I can't live without books'. Dit adagium is voor mij meer dan een gevleugeld woord, het is ook levende realiteit en dat kan ik gemakkelijk voor u demonstreren aan de hand van enkele persoonlijke notities:

Als kleine jongen zag ik mezelf soms staan in een grote bibliotheek, met kasten vol kleurrijke banden, in fluwelen gordijnen gedrapeerd. Dit droombeeld stond in schril contrast met de armoedige dorpsbibliotheek in Heerlerheide, een dorp bij Heerlen midden tussen de Oranje Nassau Mijnen en de Staatsmijnen: hier kon je voor een paar cent enkel sjofel en eentonig gekafte boeken lenen voor een week. Op zich zou deze armoedige toestand genoeg aanleiding zijn voor het dromen van een echte bibliotheek, maar ik denk dat het droombeeld ook voortkwam uit mijn grote nieuwsgierigheid naar wat zich buiten mijn wereldje afspeelde, naar die werelden waartoe de dorpsbibliotheek geen toegang gaf.

Het zal u duidelijk zijn: sinds mijn jeugd koester ik een grote liefde voor boeken, voor bibliotheken en ook voor bibliothecaresses (ik ben er met een getrouwd...). Boeken en bibliotheken zijn in mijn ogen tezelfdertijd zowel de woordelijke en beeldende neerslag en ook doorslag van de werelden, de vele werelden die mij vreemd zijn maar waar ik altijd nog zo nieuwsgierig naar ben als de poorten die toegang geven tot die werelden. Kortom, voor mij zijn boeken en bibliotheken inhoud en vorm tegelijk, ik ben even geïnteresseerd in de bouw, de organisatie, de inrichting en uitrusting van bibliotheken als in de inhoud van hun collecties, en hoe meer vorm en inhoud in evenwicht zijn hoe

meer ik van ze houd (denk bijvoorbeeld aan de bibliotheek van Wolfenbützel). Onlangs nog bezocht ik de nieuwe bibliotheek van de Faculteiten Positieve Wetenschappen aan de K.U. Leuven, door een Spaanse architect opgebouwd vanuit de ruïnes van een Cisterzienser abdij. Het resultaat is een fantastisch evenwicht tussen schoonheid en functionaliteit!

Mijn liefde voor boeken en bibliotheken gaat ver. Zo kocht ik van mijn eerste salaris als inspecteur van politie in Tilburg een boekenkast. Dat is nog tot daaraantoe. Maar de belevenissen tijdens de eerste vakantie van mijn vrouw en mijzelf spreken wellicht meer tot de verbeelding: in een antiquariaat zag ik de Franse vertaling liggen van het beroemde boek van Cesare Beccaria *Dei delitti e delle pene*, 'Des délits et des peines', vertaald door abbé Morellet. Ik kocht het boek onmiddellijk. Ons vakantiegeld was daarmee op en we keerden huiswaarts. Dat mijn vrouw me dat niet kwalijk heeft genomen blijkt uit de vele reizen die we daarna ondernomen hebben naar bibliotheken over de hele wereld.

Zelfs mijn kinderroom heb ik thuis voor een groot deel kunnen realiseren: we wonen zo ongeveer in een bibliotheek, met alle gevolgen vandien, vooral wanneer er verhuisd moest worden. Nu kunnen we gewoonweg niet meer verhuizen. We hebben nog even gedroomd van het bouwen van een bibliotheek in de tuin, maar omdat we ook erg van bomen, bloemen, struiken, 'onkruid' en vogels houden, hebben we daar uiteindelijk van af gezien.

Ik heb mijn/onze boeken nooit geteld maar ik kan wel een idee geven van de inhoud van mijn collecties (afgezien dan van de vele romans, etc.):

- de Nederlandse politie in de negentiende en twintigste eeuw;
- politie en justitie in Europa;
- georganiseerde misdaad en terrorisme in Europa en de VS,
- criminologie en strafrecht in de periode 1880 - 1966;
- internationaal en vergelijkend strafrecht;
- hedendaagse criminologie.

3. Boeken, bibliotheken en wetenschappelijk onderzoek

Naast de persoonlijke liefdes wordt mijn relatie met boeken en bibliotheken ook bepaald door mijn ervaringen als onderzoeker, en door mijn ervaringen als academisch hoofd van de bibliotheek van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van de K.U. Leuven in de jaren negentig.

Juist in die laatste periode leefde breed het gevoel dat het boek zijn beste tijd had gehad en dat bibliotheken achterhaalde constructies waren. Ik deelde dit idee natuurlijk totaal niet: boeken, tijdschriften, kranten etc. blijven ontzettend belangrijk voor de studie van het verleden ('collectief geheugen'), en zij bewijzen dag in dag uit hun eigen overlevingskansen, want nog altijd wordt er kolossaal veel op papier gepubliceerd. En toch heb ik de indruk dat die stemming uit de jaren tachtig en negentig enorm veel schade heeft aangericht, in elk geval bij de bibliotheken van de Nederlandse universiteiten. Zo hebben de budgetten voor de aanschaf van boeken en tijdschriften geen gelijke tred gehouden met de stijging van hun aantallen en kosten. Er worden bibliotheken ge- en verbouwd waar het nauwelijks meer mogelijk is om boeken en tijdschriften ter plekke te bestuderen. En onderzoekers worden van hun literatuur gescheiden doordat boeken en tijdschriften in depots worden weggeborgen dan wel worden ondergebracht in centrale bibliotheken.

Zelfs op mijn eigen persoonlijke collectiedrift hebben deze ontwikkelingen hun weerslag: ik kan mij eenvoudigweg niet meer verlaten op de universiteitsbibliotheken. Als ik op internationaal niveau mee wil kunnen op de gebieden die mij interesseren, is een privécollectie bittere noodzaak.

Dat brengt mij ook bij de rol van nationale bibliotheken. Ik ben meer en meer overtuigd geraakt van het belang van nationale bibliotheken voor het opvangen van de grote tekorten in de (collecties van de) wetenschappelijke en openbare bibliotheken. Nationale bibliotheken moeten in mijn ogen echt de plaatsen zijn waar op vele belangrijke gebieden van de wetenschap hoogwaardige collecties worden gevormd en behouden. Dit is voor de kwaliteit van de beoefening van de geesteswetenschappen van nationaal belang. Waar is de waarde van de Library of Congress anders in gelegen? Waarom investeren de Max Planck Instituten in Duitsland zoveel in hun bibliotheken?

In het verlengde hiervan is het dan ook van groot belang dat de KB niet enkel de samenwerking zoekt met universiteitsbibliotheken maar juist ook met de onderzoekers zelf, zoals dit gebeurt in het kader van het project alf@ned, het kennisdomein voor Nederlandse taal, geschiedenis en cultuur. Want zeker in de zo gebureaucratiseerde universitaire wereld zitten er naar mijn aanvoelen

werelden van verschil tussen degenen die de bibliotheken managen en degenen die op hoog niveau onderzoek doen.

Ik zou in dit verband nog een suggestie willen doen: zou de KB niet een actiever beleid moeten voeren ten aanzien van de verwerving van persoonlijke gespecialiseerde wetenschappelijke bibliotheken? Zulke particuliere collecties kunnen een enorme verrijking vormen van het bestaande bezit van de KB. Helaas heb ik in de voorbije jaren meerdere malen belangrijke privé-bibliotheken zien verhuizen naar het buitenland of uit elkaar zien vallen. Daarmee is wetenschappelijk cultuurbezit op een treurige manier teloorgegaan. Met mij worstelen diverse collega's al jaren met de vraag waar wij op een gegeven moment met onze collecties heen moet: wegschenken aan opvolgers, uitdelen aan familieleden, verkopen aan antiquariaten, verdelen over relevante instellingen? Waarom zou de KB niet actief met hen het gesprek aangaan over de integratie van (delen van) hun collecties in haar bezit?

Niettemin: hoe lief boeken en nationale bibliotheken (in enge zin) mij ook zijn, ik besef heel goed dat de (her)waardering van (nationale) bibliotheken niet beperkt blijft, kan blijven, tot de verdere uitbouw van hun traditionele papieren collecties. In Leuven ben ik zelf volop geconfronteerd met de elektronisering/digitalisering van de informatie in de rechtswetenschap. Samen met de vakbibliothecarissen heb ik de bibliotheek van de Rechtsfaculteit op allerlei manieren (organisatie, inrichting, personeel) aangepast aan deze technologische revolutie. Zo heb ik geprobeerd deze bibliotheek uit te bouwen tot een plaats die enerzijds haar belang/gewicht ontleent aan haar papieren collecties (want die blijven zeer belangrijk), en die anderzijds functioneert als een knooppunt van elektronische betrekkingen met andere bibliotheken, collecties etc. in Europa en Noord-Amerika.

Wat ik in Leuven in het klein heb meegemaakt, gebeurt hier bij de KB in het groot: de digitalisering van de catalogus en collecties, de digitalisering van kennisdomeinen, de vorming van elektronische depots, de participatie in het European Library project, en ga zo maar door. Dat zijn fantastische ontwikkelingen. Zeker als de KB daar meer en meer onderzoekers bij betreft. Bibliotheken en onderzoekers zijn immers op elkaar aangewezen, zij moeten een twee-eenheid vormen.

4. Concrete suggesties voor betere samenwerking

Tot besluit zou ik nog twee suggesties willen doen die de samenwerking tussen de KB en onderzoekers zou kunnen bevorderen en de vervreemding tegen zou kunnen gaan:

- De KB zou onderzoekers en onderzoeksgroepen die grote projecten of heuse programma's uitvoeren kunnen koppelen aan vaste medewerkers van de KB.
- De KB zou mogelijkheden kunnen scheppen om in voorkomende gevallen bibliothecarissen op te laten nemen in onderzoeksgroepen en onderzoeksprojecten aan universiteiten of andere wetenschappelijke instellingen.